

DOI 10.31558/2617-0248.2019.4.4

УДК 323. 351.84

«ПОЛІТИКА ЩАСТЯ» В СОЦІАЛЬНІЙ ДЕРЖАВІORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9786-227X>**Кіндратець О. М. д. політ. н., професор, професор кафедри політології Запорізького національного університету (Україна)**

Стаття присвячена дослідженню проблеми щастя та політики щастя в соціальних державах. Метою роботи є визначення ролі соціальної держави в формуванні суспільства щасливих людей та шляхів реалізації нею «політики щастя». Наукова новизна дослідження у визначенні можливості здійснювати політику щастя в умовах конкурентного суспільства. У дослідженні показано зростання інтересу до проблеми щастя як науковців, так і політиків. Відмічається міждисциплінарний підхід до вивчення проблеми щастя. Зазначено, що увагу про шляхи формування соціально справедливого суспільства змінюються. Приділяється увага дискусії щодо максималізації щастя як мети уряду. Визначається суть соціальної держави, яка найбільш послідовно реалізує завдання створення гідних людини умов існування. Доведено значення свободи в забезпеченні щастя людини та необхідність надання державою соціального захисту від негативного впливу на суспільство економічної свободи, ринку. Рівень захисту громадян від ринку (рівень декомодифікації) розглядається як один з критеріїв різних моделей соціальної держави. Аналізуються та оцінюються різні стратегії найкращого задоволення потреб суспільства та їх практичне застосування в різних країнах: традиційно ліва (підтримує державну гарантію задоволення людських потреб); традиційно права (задоволення потреб залежить від ринку); стратегії, що поєднують ознаки цих двох стратегій («гібридні»). Відмінність між країнами, які використовують «гібридні» стратегії, в тому чого більше – «ринку» чи «регулювання ринку задля задоволення потреб населення». Як приклад розглядається використання «гібридних» стратегій в Соціалістичній Федеративній Республіці Югославія, де існувала «економіка ринкового соціалізму». Визначається сумісність лібертаріанських ідей з проголошеною в Україні політикою щастя. Зроблено висновок, що реалізація прагнень сформувати суспільство щасливих людей в Україні залежить від побудови соціальної держави.

Ключові слова: щастя, політика щастя, декомодифікація, соціальна держава, моделі соціальної держави, лібертаріанство.

Kindratets O. «Happiness policy» in the social state

The article is devoted to the study of the problem of happiness and the policy of happiness in social states. The aim of the work is to determine the role of the social state in the formation of a society of happy people and how it will implement the "policy of happiness." The scientific novelty of the study is in determining the ability to pursue the policy of happiness in a competitive society. The study shows an increase in interest in the problem of happiness of both scientists and politicians. An interdisciplinary approach to the study of the problem of happiness is noted. It is noted that the idea of the ways of forming a socially just society is changing. Attention is paid to discussions about maximizing happiness as the goal of government. The essence of the social state is determined, which most consistently implements the task of creating decent living conditions for people. The importance of freedom in ensuring human happiness and the need for the state to provide social protection from the negative impact on society of economic freedom and the market are proved. The level of protection of citizens from the market (level of decommmodification) is considered as one of the criteria for various models of the social state. Various strategies are analyzed and evaluated to best meet the needs of society and their practical application in different countries: traditionally left (supports the state guarantee of human needs) traditionally right (satisfaction of needs depends on the market); strategies combining the characteristics of these two strategies ("hybrid"). The difference between countries that use "hybrid" strategies is that there is more to it – a "market" or "market regulation to meet the needs of the population." As an example, we consider the use of "hybrid" strategies in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, where there was a "market socialism economy." The compatibility of libertarian ideas with the policy of happiness proclaimed in Ukraine is determined. It is concluded that the realization of aspirations to form a society of happy people in Ukraine depends on the construction of a social state.

Keywords: happiness, happiness policy, decommmodification, social state, social state models, libertarianism.

Нині порівнюючи ефективність політичного управління в різних країнах використовують різні критерії, в тому числі й долю щасливих людей в суспільстві. Хоча не можна стверджувати, що показник щастя вже став основним показником «хорошого», «правильного» правління.

У кінці ХХ ст. знову зріс інтерес вчених до проблеми щастя, яка досліджувалася до цього понад два тисячоліття. Відомий дослідник проблеми щастя Р.Вінховен [1]. ініціював створення Всесвітньої бази даних щастя та журналу, присвяченому дослідженню щастя.

У 2006 році міжнародна організація NEF (The New Economics Foundation) розробила міжнародний індекс щастя. У грудні 2015 року Європарламент затвердив програму «Індекс щастя». Автори «індексу щастя» вважають, що для більшості людей метою є щастя й здоров'я. Саме це і є «реальним добробутом», а не багатство. У квітня 2012 року ООН опублікувала «Доповідь про всесвітнє щастя». Доповідь підготували на основі опитувань, проведених інститутом Геллапа, в ході яких людей просили дати оцінку різним сторонам життя в тій чи іншій країні за шкалою від 0 до 10. Нині близько півтори сотні держав щорічно оцінюють по тому, наскільки їх резиденти задоволені різними аспектами життя: рівнем свободи, зайнятості, доходів, розвитку соціальної сфери тощо.

Щастя розглядається як одна з важливих цілей та завдань держави. Донедавна ця проблема мало досліджувалася вітчизняними вченими. Хоча спроби привернути увагу до неї політиків і науковців були. У березні 2017 року у м. Києві відбулася конференція «Концепція побудови щасливого суспільства: світовий досвід і українські реалії». Всесвітнє дослідження щастя та політичних поглядів, проведене у 2019 році, показало, що українці вірять в щасливе майбутнє свої дітей [2]. Однак, згідно з опитуваннями в Україні, значна частина людей не вважає себе щасливими.

Метою роботи є визначення ролі соціальної держави в формуванні суспільства щасливих людей та шляхів реалізації нею «політики щастя».

Нині існує міждисциплінарний підхід до вивчення проблеми щастя. Цією проблемою цікавляться філософи, психологи, соціологи, економісти, політологи. Філософи розглядають щастя як вище благо, як мету, як бажаний стан людського буття. Психологів перш за все цікавлять суб'єктивні оцінки щастя людей (задоволення життям в цілому, позитивна оцінка його). Співвідношення рівня доходів та рівня щастя досліджують соціологи та економісти. Поштовхом до досліджень в цьому напрямку став «парадокс Істерліна». Річард Істерлін виявив, що зростання доходів на душу населення лише до певного рівня призводить до зростання щастя, а після того як основні потреби задоволені більшого значення набуває не абсолютний рівень доходу, а відносний. Соціально-економічні дослідження давали цінний матеріал для вивчення ролі, завдань держави в формуванні суспільства щасливих людей політологами. Крім того політологи вивчають політичні детермінанти цих процесів. Нині найбільше уваги приділяється вивченню факторів, що впливають на щастя людей. Цю проблему, зокрема, вивчає Д.Бок, А. Альварес-Діас, Л. Гонсалес, Б.Радкліфф, Б.Радкліфф. Не менш цікавить вчених і проблема максимізації щастя як мета уряду. Вона стала предметом дослідження, зокрема, Гранта Дункана.

Незважаючи на зростання інтересу до цієї проблеми та численних публікацій на цю тему, залишається ще багато нез'ясованих питань, які потребують відповіді науковців.

Існує певна циклічність в дослідженнях проблеми щастя. У Стародавній Греції свої відповіді на ці питання давали Демокрит, Сократ, Платон, Арістотель, софісти. І вже тоді виявилось різне розуміння щастя. Цікавилися проблемою щастя філософи Нового часу і епохи Просвітництва, представники німецької класичної філософії.

Засновник класичного утилітаризму (теорії «корисності») Ієремія Бентам (1748-1832) сформулював принцип, яким послуговується багато сучасних політиків (можливо, «стихийно», навіть не усвідомлюючи цього, а можливо, з метою маніпуляції, для виправдання чи пояснення свого прагнення до влади) – «найбільше щастя найбільшій кількості людей». Раніше за І.Бентама П.А.Гольбах вказував на те, що закони мають сенс тільки тоді, коли вони приносять користь, коли вони роблять щасливими якомога більшу кількість людей. Якщо ж закони цього не досягають, їх відкидає людський розум, вони втрачають обов'язкову силу і повинні бути змінені.

У XIX ст. марксиста та соціал-демократи розійшлися в розумінні того як побудувати соціально справедливе суспільство щасливий людей. Реалізація на практиці соціалістичного проекту в XX столітті мала б зробити «всіх звільнених від експлуатації людини людиною» щасливими. Однак, багато зі «звільнених» в Україні було репресовано, загинуло під час голодомору. Навряд чи можна себе відчувати щасливою людиною в неволі. Більш успішним був досвід реалізації програм соціал-демократів побудови соціальної держави в країнах Заходу. Попри цей позитивний досвід побудови «суспільства щасливих людей» і в розвинених демократичних країнах існують проблеми, що потребують дослідження.

Багато сучасних вчених вважає, що щастю людей може сприяти держава, та розглядає щастя як політичну мету. Однак, не всі дослідники з цим погоджуються, зокрема, на думку Гранта Дункана, максимізація щастя, як соціальна мета, не є обов'язком уряду. Він пояснює це тим, що «щастя» як кінцева мета не має адекватного нормативного змісту, бо людина може виправдовувати, скажімо, азартні ігри, приймання наркотиків тим, що це робить її щасливою. Грант Дункан окреслив ряд проблем в «максимізації щастя»: різні уявлення про щастя у різних людей, соціальних груп; суперечливість інтересів груп; обмеженість ресурсів. З цим важко не погодитися, як і з тим, що немає простого розв'язання цих проблем. І все ж відмовлятися від «політики щастя» держава не може.

Найбільш послідовно таку політику проводять соціальні держави. Автор теорії соціальної держави німецький філософ, історик та економіст Лоренц фон Штейн назвав сутнісні характеристики соціальної держави. Однією з них, на його думку, є піклування держава про людину, забезпечення їй певних умов життя. Про політику щастя в теорії Штейна не йдеться, але названі ним обов'язки держави та їх виконання безумовно створюють умови для зростання кількості задоволених, щасливих людей в суспільстві. Доля щасливих людей в суспільстві може розглядатися як свідчення ефективності/неефективності державного управління.

Значною мірою на щастя людей впливає рівень свободи, захисту прав людини. Слід зазначити певну залежність, наприклад, між рівнем економічної свободи та іншими видами свободи, в тому числі й політичними. Відсутність економічної свободи в країнах «реального соціалізму» всіх громадян робило залежними від держави. Саме держава була основним роботодавцем, мала можливість контролювати поведінку громадян використовуючи й економічні важелі.

Вивчаючи проблему задоволення життям, щастя і беручи до уваги рівень свободи в суспільстві варто зважати на те, що це лише один з чинників. Результат залежить від дії різних чинників, їх поєднання. Економічна свобода позитивно впливає на рівень задоволення життя членів суспільства за умови, що вона поєднується: з зайнятістю; задоволенням матеріальних та нематеріальних потреб людей, в тому числі й потреби в безпеці, самореалізації; належним соціальним захистом від ризиків тощо.

У соціальній державі існує ринкова економіка, але разом з тим існує система захисту від негативних соціальних наслідків її функціонування.

Актуальність в Україні досліджень соціальної держави існує дармо що такий характер держави визначений в Конституції. Нині дехто з представників влади пропонує переглянути Конституцію та пропагує ідеї лібертаріанства, які сьогодні не є популярними й в тих країнах, які можна вважати «країнами їх народження». Важливо розібратися в тому наскільки ці ідеї суперечать проголошеній в Україні «політиці щастя». Для того, щоб визначити чи це так спершу слід розібратися, що ж собою представляє соціальна держава та держава, що реалізує лібертаріанську модель розвитку.

Часом вчені визначають соціальну державу через перерахування її основних рис, як то: розвинута система страхування від ризиків; підтримка повної зайнятості, регулювання ринку праці; гарантування мінімального рівня життя; намагання надати рівні стартові можливості всім; державна власність багатьох підприємств суспільного призначення; вирівнювання доходів; надання державою безкоштовних послуг; захист соціально-економічних прав громадян і т.д. [4, с.43-44].

«Лібертаріанська держава» є «мінімальною». «Мінімальна» держава виконує обмежену кількість соціальних функцій. Чи готові українці з залишеною в спадок від соціалістичної держави патерналістською культурою належним чином подбати про себе, почуватися щасливими при нинішньому рівні бідності та за умов збереження теперішньої судової системи? Беззахисність – одна з причин незадоволення життям, нещастя.

Визначення «коридору» дій влади, направлених на формування «суспільства щасливих людей», є важливою дослідницькою проблемою. Автори книги «Політика щастя: Про політичні детермінанти якості життя в американських державах» американські вчені А. Альварес-Діас, Л. Гонсалес, Б.Радкліфф доводять, що моделі державної політики мають великий вплив на задоволення життям. На їх думку, це залежить від того, наскільки державі вдається послабити вплив на громадян ринкових сил [5, с.20]. Автори цього дослідження не є першими, хто звернув увагу на цю проблему. Відомий дослідник соціальної держави Еспінг-Андерсен рівень захисту громадян від ринку (рівень декомодифікації) розглядав як один з критеріїв різних моделей соціальної держави. У двох з трьох моделей соціальної держави, які він розглядає, рівень декомодифікації високий – в консервативно-корпоративістській (франко-німецькій) та соціально-демократичній (скандинавська, шведська модель соціальної політики). Дослідження показують, що саме в цих країнах, які Еспінг-Андерсен відносить до країн з високим рівнем декомодифікації, високим є й індекс щастя.

Нині існують різні способи захисту від негативного впливу на суспільство ринку. Бенджамін Радкліфф у роботі «Політика, ринки та задоволеність життям: політична економія людського щастя» розглядає дві стратегії для найкращого задоволення потреб суспільства: традиційно ліва (підтримує державну гарантію задоволення людських потреб) та традиційно права (задоволення потреб залежить від ринку) [6]. Очевидно, стратегій більше, ніж дві. Інші виникли в результаті комбінування названих двох стратегій, і є спробою знаходження «золотої середини» («гібридні» стратегії). Відмінність між країнами, які намагаються поєднати ці дві стратегії, в тому чого більше – «ринку» чи «регулювання ринку задля задоволення потреб населення».

У деяких країнах, що належали до «соціалістичного табору», теж використовувалися певні комбіновані стратегії. Так у Соціалістичній Федеративній Республіці Югославія (СФРЮ) існувала «економіка ринкового соціалізму», особливостями якої була децентралізація управління економікою, вільний ринок товарів тощо. Проблем в Югославії було багато: безробіття, економічні кризи, інфляція. Однак, при цьому була досягнута рівновага між попитом і пропозицією, а це значить, що дефіцитів товарів, від якого потерпали громадяни Радянського Союзу, не було. До початку 1980-х років темпи зростання економіки в Югославії були вищими в порівнянні зі східноєвропейськими країнами-членами Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ), наприклад, по виробленому національному доходу [7, с.186]. Певні елементи ринкової економіки були в соціалістичній Польщі, Угорщині, Чехословаччині.

У СРСР рівень декомодифікації був найвищий, серед інших соціалістичних країн, але наскільки це вплинуло на щастя людей? Очевидно, варто враховувати різні чинники, які впливають на почуття задоволення життям. У Радянському Союзі, з одного боку, існувала загальна трудова зайнятість, відсутність безробіття, а з іншого боку, була низькою продуктивність праці у порівнянні з розвиненими демократичними країнами, порівняно низькими були й заробітні плати, існував дефіцит товарів, які часто можна було купити тільки «по блату».

Не обов'язково у всіх країнах умови, які сприяють задоволенню людей своїм життям, будуть однаковими. Дехто вважає, що різний рівень щастя в різних країнах обумовлений відмінністю «національних рис характеру». Бенджамін Радкліфф культурний підхід до визначення міжнародних відмінностей в задоволенні життям називає проблематичним, оскільки не є переконливою спрощена інтерпретація національного щастя як прояву незмінних культурних рис [6]. Все ж релігія, ідеологія є важливими чинниками, що впливають на самопочуття людей. Часом їх дія є компенсаторною, тобто такою, яка нівелює недостатній рівень задоволення матеріальних потреб.

У соціальних державах кількість людей задоволених життям, щасливих, більша ніж в державах, які не є соціальними. Реалізація прагнень сформувати суспільство щасливих людей в Україні залежить від побудови соціальної держави. Важливо визначити модель соціальної держави, яка б в найбільшій мірі дозволяла реалізувати поставлені цілі та завдання.

Бібліографічний список:

1. Veenhoven R. Questions on Happiness: Classical Topics, Modern Answers, Blind Spots. Subjective Well-Being: An Interdisciplinary Perspective. Oxford, England: Pergamon Press, 1991. 21 p. URL: <https://personal.eur.nl/veenhoven/Pub1990s/91c-full.pdf>. (дата звернення: 24.10.2018).
2. Governance for Happiness Global Survey Results. October 2019. 157 p. <https://yes-ukraine.org/files/Documents/Full%20Scientific%20Report%20Web.pdf> (дата звернення: 24.08.2019).
3. Grant Duncan Should Happiness-Maximization be the Goal of Government? J Happiness Stud *Springer Science+Business Media* B.V., 2008. 16 p. URL: https://www.gesis.org/fileadmin/upload/dienstleistung/veranstaltungen_fortbildungen/archiv/soz_ind/Vorlesung_Fribourg/Duncan_Grant_Happiness_Maximization.pdf (дата звернення: 24.09.2019).
4. Кіндратець О.М. Формування суспільства сталого розвитку: проблеми і перспективи. Монографія. Запоріжжя: Видавництво Запорізької державної інженерної академії, 2003. 385 с.
5. Alvarez-Diaz Angel, Gonzalez Lucas, Radcliff Benjamin The Politics of Happiness. University of Notre Dame, Notre Dame, 35 p. URL: https://www3.nd.edu/~adutt/activities/documents/Radcliffusa_sw_b_paper_draft_TWO.pdf (дата звернення: 14.10.2019).
6. Radcliff Benjamin Politics, Markets, and Life Satisfaction: The Political Economy of Human Happiness. *American Political Science Review*. Vol. 95, No. 4 December 2001. URL: http://sam_k_brown.tripod.com/QoL-APSR.pdf. (дата звернення: 05.09.2019).
7. Дьєрд Шимон-младший Экономическая история социалистической Югославии. Рочестер, Нью-Йорк, 2015. 204 p. URL: <http://istmat.info/files/uploads/31387/ssrn-id2094334.pdf> (дата звернення: 03.09.2019).

References:

1. Veenhoven R. Questions on Happiness: Classical Topics, Modern Answers, Blind Spots. Subjective Well-Being: An Interdisciplinary Perspective. Oxford, England: Pergamon Press, 1991. 21 p. URL: <https://personal.eur.nl/veenhoven/Pub1990s/91c-full.pdf>. (data zvernennia: 24.10.2018).
2. Governance for Happiness Global Survey Results. October 2019. 157 p. <https://yes-ukraine.org/files/Documents/Full%20Scientific%20Report%20Web.pdf> (data zvernennia: 24.08.2019).
3. Grant Duncan Should Happiness-Maximization be the Goal of Government? J Happiness Stud *Springer Science+Business Media* B.V., 2008. 16 p. URL: https://www.gesis.org/fileadmin/upload/dienstleistung/veranstaltungen_fortbildungen/archiv/soz_ind/Vorlesung_Fribourg/Duncan_Grant_Happiness_Maximization.pdf (data zvernennia: 24.09.2019).
4. Kindratets O.M. Formuvannia suspilstva staloho rozvytku: problemy i perspektyvy. Monohrafiia. Zaporizhzhia: Vydavnytstvo Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii, 2003. 385 s.
5. Alvarez-Diaz Angel, Gonzalez Lucas, Radcliff Benjamin The Politics of Happiness. University of Notre Dame, Notre Dame, 35 p. URL: https://www3.nd.edu/~adutt/activities/documents/Radcliffusa_sw_b_paper_draft_TWO.pdf (data zvernennia: 14.10.2019).
6. Radcliff Benjamin Politics, Markets, and Life Satisfaction: The Political Economy of Human Happiness. *American Political Science Review*. Vol. 95, No. 4 December 2001. URL: http://sam_k_brown.tripod.com/QoL-APSR.pdf. (data zvernennia: 05.09.2019).
7. Dërd Shymon-mladshyi Ekonomycheskaia ystoryia sotsyalystycheskoi Yuhoslavyy. Pochester, Niu-York, 2015. 204 p. URL: <http://istmat.info/files/uploads/31387/ssrn-id2094334.pdf> (data zvernennia: 03.09.2019).